

מלחמת "חרבות ברזל" כקו פרשת מים

ניסיון התבוננות באירועי השנה

הרב נתנאל אריה

ראשי פרקים:

שידוד מערכות וקריסת תפיסות יסוד

תפיסת הזהות הלאומית

הרהורים על העתיד

מסע הרצח של מחבלי החמאס בשבת שמחת תורה תשפ"ד, היה האירוע הנוראי ביותר שפקד אותנו מאז השואה. מעבר לגודל האסון, שעדיין אינו מאחורינו, הולכים ונצברים ימים אלו כקו פרשת מים תודעתי, בהם אנו חווים שידוד מערכות כללי. קונספציות נשברו, תפיסות עולם התאדו, והשינוי יורד עד לשורשן של אמונות היסוד של החברה הישראלית.

מתוך התבוננות באירועים ובהשלכותיהם, נראה שניתן לסמן קריסה בשלושה מוקדים משמעותיים של התודעה הישראלית; תפיסת הקולקטיב, תפיסת האויב ותפיסת הביטחון. השינויים החריפים בשלושה מוקדים אלו מקרינים על תפיסת הזהות הלאומית שלנו, ואפשר שתהיינה לכך השלכות ערכיות, שעלינו לתת עליהן את הדעת ולהיערך אליהן.

שידוד מערכות וקריסת תפיסות יסוד

תפיסת הקולקטיב - בשנים האחרונות סובלת החברה הישראלית ממשבר פנימי ההולך ומעמיק. זוהי התגוששות חריפה בין זהויות קוטביות, כאשר בצד אחד נמצא המחנה הלאומי מסורתית, ובצד השני המחנה ההומניסטי ליברלי. ההתגוששות הלכה והתחדדה, תפחה והתעצמה, עד לכדי חוסר אמון קיצוני וניכור פנימי עמוק, תוך גיהול מאבק חסר פשרות. רבים הזהירו כי הפירוד הקיצוני הוא סכנה קיומית אמיתית, המזמינה את אויבינו לגלות שעת כושר לנעוץ

בנו את שיניהם, דבר שלצערנו התאמת הרבה מעל ומעבר לצפוי.

בעקבות האירועים הטראומטיים, נדמה היה כי בשל המלחמה עם האויב החיצוני התנפצה לה מלחמת האחים. השנאה התחלפה בפרץ של גילויי אחווה ולכידות, שהתבטאו בהתגייסות המונים למערכה הצבאית במסירות נפש ובגבורה מופלאה, והמשיכו בגלי אהבה ומעשי חסד והתנדבות ציבורית שעלו על גדותיהם, וכמו באו לטהר את האווירה העכורה, ולפוגג את אדי הרעל, תוך הבנת הטעות היסודית שבפרימת האחדות. אמנם הסערה הציבורית לא שככה, ספיחי המחלוקת עודם מפעפעים, ושאלות מהותיות וכבדות נמצאות עדיין בחוסר הסכמה עמוק, אך נדמה שחלק משמעותי בחברה הישראלית מעוניין בניהול שיח ובהגעה להסכמות.

תפיסת האויב - בעשרות השנים האחרונות הלכה והתקבעה קונספציה של הכלה ביחסנו לאויב. קונספציה שנבעה בין השאר מתפיסה הגורסת שמולנו ניצב אויב פרגמטי וחפץ חיים, שניתן לחיות לצדו בתנאים מסוימים. תודעה זו הייתה נחלת רבים בפיקוד הבכיר ובקרב קובעי המדיניות מימין ומשמאל. לאחר אירועי שמחת תורה נראה שתפיסה זו קרסה כמעט באופן מוחלט, והתחלפה כתובנה חדש שמולנו ניצב אויב פראי בעל שנאה תהומית שחפץ להשמידנו, והוא פועל ללא מעצורים וללא כל עכבות מוסריות.

הטבח הנורא קרה בעוטף עזה לאחר נסיגתנו המוחלטת ממנה, תוך חרבת חבל ארץ מפואר, והמכה האימה נחתה באכזריות על אוכלוסייה, שרבים וטובים מבניה גילו אמפטיה, ואף עזרו באופן מעשי לתושבי עזה. עובדות כואבות אלו, גרמו לרבים להבין כי אויבינו מנהלים מלחמת חורמה רעיונית כנגד עצם הקיום של עם ישראל בארצו, ללא כל הבחנה. כל זה הוביל לשינוי התייחסות, עד שרבים מאד, גם מבעלי התפיסות המדיניות המתונות ביותר, השוו בין עזה לעמלק, וקראו קריאות לוחמניות רדיקליות, תוך הבנה שרוב האוכלוסייה העזתית עומדת מאחורי החמאס, בחרה בו, והרכיבה אותו עליה. עם הזמן הקריאות הלכו והתמתנו בשל סיבות שונות, אך נדמה שלמרות זאת זוועות הטבח הטביעו את חותמן, ורבים מאד בציבור הישראלי מסכימים שלצד שאיפתנו לשלום, עלינו לסגל מבט יותר רציונלי ופחות נאיבי על אויבנו.

תפיסת הביטחון - הביטחון העצמי הישראלי הוא הכוח המניע של כל המפעל הציוני. מכוח האמונה ביכולתו של האדם לכונן את חייו קמה מדינת ישראל, והלכה והתעצמה עד שהפכה למעצמה אזורית. תפיסה זו, עם כל האמת שבה, בהיותה מנותקת מתודעה אמונית עמוקה, הובילה לזיחות דעת, שהיא אחת ממוקדי הכשל המרכזיים שהובילו למלחמה האחרונה.

הביטחון המופרז בעוצמתנו הצבאית וביתרוננו הטכנולוגי, גרם להשלכות משמעותיות כגון הגדלת המערך הטכנולוגי והסתמכות מופרזת עליו, בצד צמצום משמעותי של החילות הקרביים. באופן כללי ניתן לומר כי היהירות היא האחראית המרכזית לעיוורון בפני סכנת האויב החמאסי.

האמונה כי האויב מורתע קרסה באחת. תודעת הביטחון העצמי התהפכה לתודעת סכנה בשל היותנו מוקפים בטבעת חנק של אויבים הולכים ומתעצמים, תוך שזו הולכת ומבשילה לתובנת עומק ריאליסטית של שבריריות קיומנו הלאומי, עד כי מבשילה ומתבררת תובנה קיומית מטלטלת, המודעת לעוצמת האיום ולגבול עוצמתנו וכוחנו. לאחר שבעים וחמש שנה של התעצמות ופריחה, קמה לתחייה הלצתו הרצינית של בן גוריון, שמי שאינו מאמין בנסיים בארץ ישראל, אינו ריאלי.

תפיסת הזהות הלאומית

קריסת כל אחת משלוש תפיסות היסוד שהוצגו לעיל יכולה להשפיע על המבט הציבורי. כל שכן שלקריסת כולן יחד יש השפעה משמעותית מאוד עד כדי קעקוע תפיסות יסוד בנליות ושגורות, וביורור שורשי של תפיסת הזהות העצמית שלנו.

מאז ומתמיד התגוששו בנו שתי תפיסות של העצמי הלאומי; תפיסה יהודית פרטיקולרית של עם בעל חזון ייחודי, מול תפיסה אנושית אוניברסלית והדגשת היותנו חלק ממשפחת העמים. כך היה בתקופת התנ"ך בזמן ההתפלגות לממלכת יהודה וממלכת ישראל, וכך גם בימינו על רקע המתחולל במדבר העמים האירופי והאמריקני בעידן של אינדיווידואליזם מוגבר, קריסת האתוס הלאומי והתפרקות הזהויות. הדבר גורם למטוטלת הזהות הקולקטיבית שלנו לנוע בין זהות ישראלית אוניברסלית עם תודעת קיום אינדיווידואליסטית דינמית, לבין זהות יהודית עם תודעת קיום קולקטיבית שורשית ומסורתית. התפלגות זו של המחנות עמוקה לאין ערוך מהחלוקה לשמאל וימין ביטחוני. היא שורשית יותר ומהותית יותר.

המתח הגובר שבין הזהות הלאומית לזהות האוניברסלית, מאפשר מבט עומק ופריזמה רחבה יותר על המאבקים השונים שפוקדים את החברה הישראלית בשנים האחרונות, שכאמור אלה אינם מאבקים בין שמאל לימין ביטחוני או כלכלי, אלא מאבקים מהותיים על אופי הזהות הלאומית ועל היחס אליה.

בקיעים עמוקים ביחס לזהות השמרנית ולמסורת הלאומית, הם שעמדו בבסיס המאבקים הציבוריים בשנים האחרונות. אלו באו לידי ביטוי במיוחד במחאה כנגד ניסיונות התיקון לכיוון השמרני לאומי במערכת המשפטית, והתגלו במערומיהם באופן חסר תקדים, כאשר

אך ימים ספורים קודם המלחמה, הופרעה בוולגריזם ובאגרסיביות תפילת הציבור המסורתית במקומות רבים ברחובה של עיר בשלהי יום הכיפורים. התגוששות זו הלכה והתבררה כמאבק של פלג ליברלי אוניברסלי רדיקלי במכניזם היהודי מסורתי של האומה.

חשוב לדייק ולא לחטוא בהכללה. החברה הישראלית מורכבת משני קטבים צרים של בעלי עמדות קשיחות, ורוב מכריע באמצע. בקוטב אחד נמצא ציבור שהוא דתי־חרדי באורח חייו ולאומי שמרני בעמדותיו, בקוטב השני נמצא ציבור חילוני בעל עמדות ליברליות רדיקליות, אך בין שני הקטבים מצוי רוב הציבור הישראלי הרחב, המורכב ממנעד רחב ומגוון של מסורתיות ולאומיות. ידיעה זו חשובה מאד להבנת המציאות ולקריאה אפשרית של העתיד בפניו אנו עומדים, בשל הועזועים הפנימיים בחברה הישראלית בעת האחרונה.

קריסתן של שלוש התפיסות ה"נל"; הצריבה התודעתית והבנת החשיבות הקיומית של הלכידות הלאומית, המבט הרציונלי והריאלי על אויבינו, והמודעות לשבריריות הקיום שלנו. כל אלה מצטרפות לתודעה חדשה הצומחת ועולה בעל כורחנו בעקבות ועזועי המלחמה האחרונה.

המלחמה הביאה לידי ביטוי כואב את התעצמות המאבק עם העולם הערבי שהתרחב ועלה קומה. באופן בולט, בשונה ממלחמות עבר, נושאות את דגל המלחמה מדינות שכלל אינן גובלות איתנו טריטוריאלי, וארגונים שרצונם הגלוי והמוצהר הוא מחיקת המדינה היהודית. בעולם מתוקן, עמידתנו הנחושה כנגד חיות אדם והמון מוסת שביצעו זועות פראיות, כדי למגר את הרוע הפראי, הייתה ראויה להיות מגדלור של גבורה ונחישות, ולשמש מצפן ועוגן מוסרי לעולם המערבי; מצפן של אור מול חושך, אמת מול שקר וטוב מול רע, אך תחת זאת היא זיכתה אותנו בשלל תגובות אנטישמיות ברחבי העולם ה"נאור", מה שמעיד לצערנו על אובדן דרך והעדר עוגן מוסרי של רבים במערב.

כל זה מהווה כעין אבחת בזק מזעזעת ובלתי צפויה לרבים מתוכנו, מכה מטלטלת המטה את הכף בעל כורחנו מהכיוון האוניברסלי־גנרי לכיוון הייחודי־לאומי. מבחינה מנטלית הדבר תורם לא רק להתכנסות קולקטיבית עוצמתית תחת "ברית הגורל", אלא גם לחיזוק הרצון להתכנס תחת "ברית ייעוד" משותפת, ומאפשר תנועה נפשית, אצל רבים במחנה המרכזי, לקראת חיבור מחודש לזהות היהודית הייחודית, לשורשים ולמסורת, בצורה כזו או אחרת.

הרהורים על העתיד

קשה להעריך עד כמה שידוד המערכות הרעיוני יהיה בר קיימא, עד כמה התוכנות הצומחות מהקריסה הרב־זירתית תחזקנה מעמד במצבן הנוכחי, ומהי הנוסחה המנצחת לבנייה משותפת

של תודעה לאומית החדשה. על כל פנים נקודת השפל אליה נקלענו, וכלל האופציות המונחות לפתחנו, הן בסיס ומצע שעשויים להיות פתח להולדתה של תודעה לאומית עמוקה ושורשית, אחראית וצנועה יותר.

בנו תלוי הדבר. אם נבין את האירוע, נחזק את זהותנו הייחודית ונגבש את התוכן הלאומי שלנו, אך נשכיל לנהל את השיח הציבורי באופן של מציאת מכנה משותף מאחד, ומתוך ענווה וכבוד, או אז יתברר כי תפיסות היסוד שקרסו יכולות בהחלט להיות אבני הבניין של תודעה לאומית ומדינית שורשית ובריאה יותר. אלו הם כיוונים מנוגדים אך משלימים; חיזוק התודעה של הזהות השורשית מחד גיסא, ומציאת מכנה משותף לאומי כולל ורחב יותר מאידך גיסא.

אין אלו רעיונות מופשטים אלא עקרונות יישומיים בהחלט. המצוקה הרב ממדיית בה אנו מצויים מייצרת עיסוק מוגבר בשאלות זהות, וצימאון לקרני אור מנחמות, המבקשות לחרוג מן הקיום הפרטי אל מבט כללי יותר, ותרות אחר מבט עומק על משמעות החיים. פשר שאינו יכול להיות מושג ללא חיבור אל שורשי האומה, חוכמתה ואמונותיה. כחברה חפצת חיים אנו צריכים להבין כי אירועי התקופה קוראים אותנו לשוב באהבה אל בורות המים ואל מעיין התוכן שהם מקורות החוסן הלאומי שלנו, רק אהבתנו זו תוכל לתת לנו צל מסערת החול הנוראה, ורק היא אשר בעוצמתה תעמוד לנו להקים מחדש עיר ובית על גדות ההרס וההריגה.

באותה נשימה אומה, שעלינו להכיר בכך שעוד חזון למועד. דרך מפותלת וארוכה נכונה לנו עד לרקימה משותפת של "ברית ייעוד" שורשית. בינתיים אנו חברה רבת-תרבותית מקוטבת, שצריכה למצוא "ברית דרך", שתאפשר לנו לכוון את חיינו תחת מטריה ערכית לאומית משותפת. אמנם ישנם בחברה הישראלית קצוות מובחנים ומקוטבים, אך רוב האומה נע על הציר של המסורתיות והלאומיות. כיוון שכך, עלינו לסלול "ברית דרך" משותפת, בה נוכל לצעוד יחד. בעל כורחנו, או אולי גם לשמחתנו, זו תהיה דרך של פשרות הדדיות, תוך מוכנות לחשיבה מחודשת ולא שבלונית על סוגיות ציבוריות, אך במבט צנוע המביט קדימה וצופה אל האופק, מבט הניזון מאמונה שיש בה גם אורך נשימה וגם סובלנות. ניתן לצפות שזהו מתווה ריאלי, שיאפשר תהליך הבראה ושיקום לתרבות הלאומית שלנו.